

BİR GÜN

Pazar

844

14 MAYIS
2023
YIL 20

Umut
elimizde!

Taner Yüzgeç • Önder İşleyen • Gürkan Akgün • Güray Öz • Yankı Yazgan • Selçuk Şirin • Oğuz Oyan • Fatih Yaşlı
Didem Danış • Hacer Foggo • İlhan Cihaner • Ali Özgündüz • Kuvvet Lordoğlu • Oğuz Alkan • Dayanışma Gönüllüleri

Hiç mi kutuplaşılmayacak?

HANDAN KOÇ

Ezilen ve sömürülenlerin mücadele ürünleri sadece haklar değil kavramlar da. Hadi seçim kritik, ama bu düzeni kökünden değiştirmek istemiyor muyuz, hiç mi kutuplaşmayacağız ya da başka yerden bakalım hiç bu kadar iki kutuplu bir seçim gördük mü?

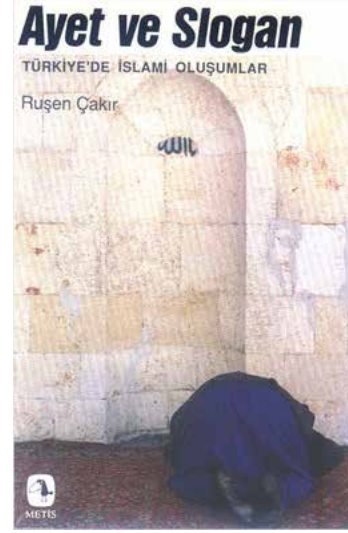
1990'lardan itibaren düşünce dünyasında hâkimiyet kurmaya başlayan postmodernizmin özelliklerinden biri tanımlanmasının zorluğu. Kolay tanımlanabilir olan yönü ise karşı olduğu düşünce akımlarıydı. Postmodern eleştirinin özellikle sanat ve kültür alanında pek çok yeni düşünce kapıları açtığı reddedilemez. Öte yandan bu akım o güne kadar toplumları anlamak ve değiştirmek kaygısı ile üretilmiş pek çok politik kavramı, hele devrimci olanlarını, modernite eleştirisi diyebileceğimiz çok geniş bir kapsamda reddetti. Yeni akademik dünyanın, yeni sosyal bilimlerin kürsülerinde yeni bir jargon yarattı. Eh bu da egemenlerin işine geldi. Bazı kavramlar hele hele zıtlık içeren ikilikler adeta yasak hale getirildi. Misal: emek-sermaye, idealizm-materyalizm, biçim-içerik, sağ-sol. HDP vekili Oya Ersoy bir meclis konuşmasında AKP'lilere "gericisiniz" dedi. Parti arkadaşı Hüda Kaya'dan eleştiri, meclisten linç yedi. İlerici-gerici sadece seçimle yatıp kalkan Türkiye için değil tüm dünya ezilenleri için önemli olduğunu düşündüğüm kavram çifti.

Bazı kitaplar kitabın içerdiği bilgilerden ziyade, içermediği bilgiler, yayınlandığı dönemdeki tanıtımı, önsözü, arka söz ile ve hakkında yapılan ideolojik sunumla, ona adeta yüklenen rolle, kritik bir politik-düşünsel bir işleve sahip olabiliyor. Bence buna çok iyi ve acı bir örnek Ruşen Çakır'ın *Ayet ve Slogan - Türkiye'de İslami Oluşumlar* isimli kitabıdır. Kitaplığımında 1991'deki dördüncü baskısı var. Birinci baskısı 1990 yılında yapılmış olan kitap Türkiye'deki İslami oluşumlar (tarikatlar, partiler, ekoller ve çevreler) hakkında bilgiler içeriyor. Anlatılan çevrelerin hepsi

egemen mezhepten.

Kitap ve önsöz değişik açılardan ele alınabilir. Beni ilk okuduğumda kitaba yabancılaştırıcı yazarın sözü gerekli gereksiz solcuların hatalarına getirmesi ve eski bir solcu olarak artık nasıl düşünmediğini laf arasında bize ilan eden tutumu idi. Bu yönü elendiğinde kitap bize ele alınan ve bugün de varlıklarını sürdüren dinsel gruplarla ilgili işe yarayacak bilgiler veriyordu. 32 yıl kütüphanemde durdu. Hangi tarikatın kurucu şeyhi kimdi, hangi şehirlerde, bölgelerde etkilidirler, faaliyetleri yürüten kişiler, siyasi partilerle olan ilişkiler, yayınları, aralarındaki rekabetler, ayrılıklar gibi bilgiler için açık bakmışlığım oldu. Kitabı geçtiğimiz aylarda yeniden okuyunca fark ettim ki kitapta egemen İslamcı düşüncüyü anlamak konusunda çok kritik bir yayın türü olan İlmihallerden hiç bahis edilmemiş. İslama uygun hayat nasıl olmalı konusuna ki buna hatalı bir şekilde yaşam tarzı deniyor hiç girilmemiş.

Oysa yetkili âlimlerin kaleminden çıkan, topluma ev ev yayılmak üzere İslami yasaları aktaran bu yayınlar çok açık, anlaşılır bir dile sahiptir. Haramlar-Helaller, yiyecek, içecek, sanat, spor, cinsel hayat, günlük hayat, öldürme, kan davası, gasp, hırsızlık, evlenme, velayet, denklik, evlenme engelleri, mehir, nafaka, boşanma şartları, doğum, nesep, evlat edinme, miras hukuku, Hz. Peygamberin siyasi liderliği, Hıristiyan Batıda din ve siyaset, Müslüman Doğuda din ve siyaset, yargı, hilafet, kadın hakları, işçi-işveren ilişkileri, Ticaret hayatı başlığı altında borç, takas, faiz, enflasyon, Takva, Hilmi, Hikmet tevazu, eşler arası görevler, çocukların görevleri, komşuluk görevleri gibi saymakla bitiremeyeceğimiz başlıklarda ayrıntılı yasalar bu yayınlarda

AYET VE SLOGAN
Ruşen Çakır
Metis Yayınları, 2022

dillendirilir. Bu öğütler elbette laik-seküler yasalarla uyumsuzdur, eşitlikçi değildir, piramidal bir ezme ve sömürme sistemini meşrulaştırıcı kurallar bütün egemen Hanefi yayınlarda 10. yüzyıldan beri tekrar edilmektedir. İslam ideolojisi siyasal, politik, ahlaki önermeleri sağlam ve köklü olan bir toplum düzeni önerisine sahip. Çıkışı itibari ile -Şerif Mardin'den de referans yapabiliriz isteyenlere- hep politik-siyasal bir din olagelmış zaten.

Genç gazeteci Ruşen Çakır kitabın önsözünde Mehmet Metiner'den bu çalışmada ona çok yardımcı olan bir kişi olarak bahseder ve onun *Yeni Bir Dünyaya Uyanmak* isimli kitabından bir paragraf alıntılar: "Halkı küçümseyen, halkın kültürünü gelenek ve göreneklerini kaale dahi almayan ve onları eğitmesi gereken sürüler olarak gören kimseler ekonomik durumları ne olursa olsun elitisttirler. Çünkü elitistler en kestirme deyimle 'herzeyi en iyi biz biliriz' ve 'her şeyin en iyisi bizdedir' anlayışında olan kimselerdir. Dayatmacı ve zorba olmaları bu anlayışlarından dolayıdır. Çünkü onlar kendi duygu ve düşüncelerini kabul ettirmekle -zorla dahi olsa- halkın yararına bir şey yaptıklarının mutluluğu içindedirler. Halkı hizaya getirmek elitistlerin baş arzudur. Dayatmacı ve zorba olan elitistlerin halktan korkmaları da bu yüzden işte. Halkın öz değerlerine sahip çıkması elitistler için korkunun asıl kaynağını oluşturur. Bu yüzden halkı gerici olarak nitelenir, mürteci olarak itham edilir."

Alıntının devamında Ruşen Çakır "Metiner'in bu sözlerine katılıyorum. Dinsel planda olup biten her şeyi 'ilericilik/gericilik' ikileminden hareketle anlamaya çalışmak hiçbir zaman mümkün olmadı, günümüzde ise iyice imkânsız" diye yazmış.

Gerçekten de dinsel planda olan biten her şeyi ilericilik/gericilik ikileminden hareketle anlayamayız. Ama ilericilik/gericilik ikilemi ile pek çok şeyi anlayabiliriz bence. Her kavramın bir geçmişi var, o siyasal geçmişi reddetmek kavramın bir analiz aracı olarak, olguları açıklama yeteneğini ortadan kaldırmıyor. Halkın gelenek ve görenekleri olarak Mehmet Metiner'in neleri kastettiğini ilmi hallerden anlayabiliyoruz. Egemen İslami düşünce ile patriarkal ideoloji, kadınların karşısına örf, âdet, töre olarak doğumdan ölüme o kadar çok dikilir ki herhangi bir halkın öz değerleri savunusu feministler için imkânsız. Halk ve elitler ikileminde "Her şeyin en iyisini biliriz" diyen, halkı eğitilmesi gereken sürüler olarak gören topluluklar devrinin ilericileri, cumhuriyetçiler, komünistleri, sosyalistlerinden başka kim olabilir? Peki, Metiner tarafının yani İslamcılarının "her şeyi biz bilir" izcileri yok mu? Kadılar, mollalar, müftüler devirlerinin eliti değil miydiler. Neden Tarikat ve Cemaatler toplumu Allah korkusu ile kendi istedikleri yönde hizaya getirmeye çalışınca demokrat, Solcularsa eşitlikçi, bilimsel paylaşımcı bir kültürle düzeni değiştirmek isteyince zorba oluyor olsun ki?

Kitabın arka sözündeki Yayınevi notunda şöyle deniyor. İslami hareket içindeki ideolojik, politik örgütsel görüş ve sorunları, Sol'un tek kıstası sanılan "ilericilik-gericilik ikilemine rağbet etmeden "gelenek ile modernlik" arasındaki ilişkiler bağlamında irdeliyor. Burada da tipik bir '90'lara özgü sol kavram kovma ifadesi var. İlerici ve gerici zıtlığı İlahi güçleri temsil ettiği iddiasına sahip kralların, padişahların, imparatorların, çarların düzenini yıkmaya yönelik 19. yüzyıl devrimci düşünce akımlarıyla, gelenekler ellenmemeli, değişecekse de tedricen olmalı diyen muhafazakârlar arasındaki, Metiner'in ifadesi ile "halkın öz değerleri" arasındaki gerilimden doğmuş. Reaksiyonerler gericiler oluyor. Bu ikilemin bu kadar kolay devre dışı bırakılmasının Türkiyeli gericilerinin işine yaradığını düşünüyorum. Kitabın yayınlanışından bugüne Mehmet Metiner'in dayandığı ve dayattığı egemen İslami-İslamcı düşünce ki kökü *Ayet ve Slogan*'da anlatılan çevrelere dayanıyor, hiç değişmedi sadece güçlendi.

Seçim arifesinde muhalefet "aman kutuplaşmayalım" telaşının dozunu artırdı. Seçimler geçecek. Bizler geleceğimizi yaratmak için aman çatışmayalım mı demeliyiz, yoksa çatışacak fikir gücünü toplayalım mı? Ezilen ve sömürülenlerin mücadele ürünleri sadece haklar değil kavramlar da. Hadi seçim kritik, ama bu düzeni kökünden değiştirmek istemiyor muyuz, hiç mi kutuplaşmayacağız ya da başka yerden bakalım hiç bu kadar iki kutuplu bir seçim gördük mü?

Malum bugün seçimler var ve seçim yasakları yürürlükte. Biz de biraz fütürizm yapalım.

21. yüzyıla girerken insanlığın "yakın" geleceğini ilgilendiren konuların başında iklim krizi geliyordu. Dünya kaynaklarını yenilenemez bir hızda tüketen kapitalist sistemin egemen ülkelerinin ve şirketlerinin bu krizi aşma çabaları göstermelik olmaktan öteye gitmiyordu. Ekonomik büyüme yarışının ve kârları ençoklaştırma rekabetinin sürdürüldüğü, insanlara refah göstergesi olarak daha fazla tüketimden başka bir hedefin gösterilmediği, güney coğrafyasının azgınca sömürüldüğü bir ortamda, atmosferin, toprakların ve deniz ekosistemlerinin kirlenmesinin önüne zaten geçilemezdi.

Nitekim bu durum, yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlanmakta olduğu bu dönemde daha açıkça görülüyor. Bugünkü koşullarda küresel ısınmanın dizginlenmesi giderek ulaşılamaz bir hayale dönüştü. Bunun yıkıcı sonuçları şimdiden aşırı değişken hava koşulları üzerinden hissedilmekte. Ama daha fazlası, buzulların bu hızda erimeye devam ettiği bir varsayımda çok değil 50 yıl içinde deniz seviyelerindeki yükselmenin kentsel ve tarımsal alanları tehdit ettiği, büyük göçlere ve gıda yoksunluklarına yol açtığı zaman ortaya çıkacak. Zaten gelir farklılıkları uçurumları, bölgesel savaşlar ve kolonyalist/emperyalist sömürü nedeniyle Güney-Kuzey göçleri kontrol dışına çıkma eğilimine şimdiden girmiş durumda.

İklim krizine neden olan ekonomik sistemden bu krize çözüm üretmesi beklenemez. Gerçi insanlık kapitalist sistemi değiştirmeye erkenden Sovyet Devrimi'yle girişmişti; ama emperyalizm aşamasındaki kapitalist sistem bunu kendi varlık nedenine bir tehdit olarak gördüğü için bütün gücüyle çullanarak tasfiyesine yol açtı.

Ama sistemin 21. yüzyılda başka kâbus senaryoları oluştu. Çin'in 21. yüzyılda çığgın bir tempoyla büyümesi, 1990 sonrasında dünyanın tek "efendisine" dönüşme rüyalarını gören ABD'nin heveslerini çabuk söndürdü. Çin'in çarçabuk potansiyel bir hegemon adayına dönüşmesi ABD'nin hâkim küresel ekonomik güç konumunu şiddetle sarsarken, nevroitik halini de iyice bozdu, militarist saldırganlığı artırdı. Bu arada uluslararası ekonomiye kendisinin dayattığı serbest ticaret ilişkilerinden, Çin lehine sonuçlar verdiği için, geri dönüşlere mecbur kaldı. Rusya'yı Ukrayna savaşı ile yıpratır ve meşgul ederken, Çin'i erken bir kapışmaya zorlamanın alıştırılmalarını Tayvan üzerinden denemeye başladı. Çin ise, kapitalist üretim ilişkileri temelinde sosyalist bir siyasi üstyapıyı sürdürmek gibi ilginç bir süreci sağlamaştırmak ve ekonomik/teknolojik üstünlüğünü pekiştirmek derdinde olduğundan herhangi bir savaşa bulaşmak istemiyor veya bunu mümkün olduğunca ötelemek istiyor. Gene de bu hegemonya rekabetinin ve giderek fiilî bir hegemonya transferi olasılığının çok tehlikeli bir çatışma ortamını uzun süre

Fütürizm üzerine çeşitlemeler

OĞUZ OYAN

Hiçbir dönemde 21. yüzyılın ilk çeyreğinde görüldüğü kadar distopik ("kıyamet sonrası") bir gelecek vaat eden roman ve filmler ortaya saçılmamıştı. 2008 krizi bunu daha da artırmış görünüyor.

çok canlı tutacağı görülüyor. Bu süreçte nükleer silahların da kullanılabileceği bir III. Dünya Savaşı'nın çıkmaması ancak gerileyen güç olan ABD emperyalizminin saldırganlığının frenlenmesiyle mümkün olabilir. Peki mümkün olabilecek mi?

Bütün bunların üzerine son zamanlarda bir "yapay zekâ" (YZ) tartışması da eklendi: Fırsat mı yoksa tehdit mi? Ya da her ikisi birden mi? Aslında SİHA'lar üzerinden savaşların daha mümkün ve tehlikeli kılındığının örnekleri ortaya çıktı bile. Savaşçı robotların ortaya çıkması da herhalde an meselesi. Asimov'un kulakları çınlasın; robotların üç kuralından birincisini "bir robot bir insana zarar veremez veya zarar görmesine seyirci kalmaz" şeklinde tanımlamıştı. İnsanlık epeydir yapay zekâyı insana zarar verecek yönde kullanabilme "yeteneğini" sergilemiş durumda. Son günlerde, yaratıcı çıktılar üretebilen gelişmiş bir YZ örneği olarak ChatGPT tartışmaların ve kaygıların merkezinde. Bu sektörün içinden gelip de kendi kendine öğrenebilen bir YZ'nin geliştirilmesinin belirli bir süre engellenmesini önerenler bile var. Üstelik Geoffrey Hilton gibi bu

teknolojinin öncüsü olan bir isim dahi bunun riskleri hakkında konuşmaya başlamış durumda. Buradaki riskler sadece savaş sırasında kullanılma bakımından değil, bu teknolojinin "derin sahtecilik" ("deepfake") uygulamalarının aracına dönüştürülmesi ve toplumların/siyasetin yönlendirilmesi için kullanılması açısından da ortaya çıkmakta. Düzenleyici mevzuat da henüz ortada yokken; peki olsaydı ne kadar denetim altına alabilirdi?

★★★

Böyle bir dünyada geleceğe ilişkin olumsuz sanrıların büyümesine, bir "distopik" gelecek kurgusunun zihinlere bulaşmasına veya yerleştirilmesine neden şaşırırım?

1929 krizi sonrasında süper kahramanlar yanında korku filmleri furyası da ortalığı sarmıştı. Wells'in I. Dünya Savaşı öncesinde yazdığı *Dünyalar Savaşı* gibi felaket habercisi bilimkurgu romanları II. Dünya Savaşı sonrasında artık iki dünya savaşı görmüş bir dünyada yani daha "elverişli" bir ortamda beyazperdeye aktarıldı. 1950'ler Mc Cart'yiliğin anti-komünist sinemasına büyük yer ayrıldığı bir dönemdi. Soğuk savaş

ve nükleer felaket filmleri (*On the Beach*, *Maymunlar Cehennemi*) 1960'ların sinemasını etkiledi. Sistemler arası rekabetten kaynaklı soğuk savaş dönemi filmleri de 1970'lerde seyirciyle daha fazla buluştu. Ama hiçbir dönemde 21. yüzyılın ilk çeyreğinde görüldüğü kadar distopik ("kıyamet sonrası") bir gelecek vaat eden roman ve filmler ortaya saçılmamıştı. 2008 krizi bunu daha da artırmış görünüyor. Katastrofik bir gelecek öngörmeyen fütürist roman veya filmler neredeyse hiç ilgi çekmiyor. Süper kahramanlar da film stüdyoları arasındaki rekabetin yeni sınırlarını çizmeye başlıyor!

Acaba neden? İşsizlik artışından, kendi vasıflara uygun iş ve ortam bulamamaktan, bunun gençler arasında daha da büyük boyutlara ulaşması ve bunalımlara yol açmasından kaynaklanıyor olmasın? Bir "gerçeklerden kaçışı" ifade ediyor olmasın? Böyle bir dünyanın herkes için felaketle sonuçlanması beklentisi, bir "kendi kaderini genelleştirme/ yaygınlaştırma" duygusunu besliyor olmasın?

Başka bir açıdan, eşitsizliklerin büyümesi karşısında, distopik bir dünyanın herkesi, salgın hastalıklar, zombiler dünyası, savaşlar, kuraklık, açlık, işsizlik-veysizlik, doğal/çevresel felaketler karşısında eşitleyici etkisine özlem duyulmasından kaynaklanıyor olmasın? Veya tüketim çılgınlığına ve bugünkü koşullarda karşılanamayan tüketim özelemlerine bir yanıt olmasın? "Kıyamet" sonrasında kaotik dünyasında yeni bir mal üretilmiyor olsa da üretilmiş olan her mal (araba, ev vs) yeni güç dengelerine göre yeniden paylaşılır mı? (Walking Dead vb).

★★★

Felaket sonrasında dünyasından uzaya kaçış da bilimkurgu romanlarının/filmlerinin popüler konularından. Ancak biz şu gerçekçi saptamayla sürdürelim: İnsanlığın dünyayı keşif yolculuğu, eğer Avrupa merkezli tarih açısından bakar ve kapitalist çağla başlatırsak, 15. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl ortalarına kadar 4,5 yüzyıl sürdü. Derin deniz araştırmalarının ise henüz çok başlarındayız. 20. yüzyılın ortalarından sonra başlayan Güneş sisteminin fethi ise en azından III. binyılın tamamını almaz mı?

Dış dünya kısıtlamaları (boşlukta seyahat, dünyadan atmosfer ötesine ağırlık taşımanın fiziki güçlükleri ve maliyetleri, uzayda henüz yeterli hızlara ulaşılamaması, fazla yüksek hızlara da insan anatomisinin uyum sağlama güçlükleri, insan ömrünün sınırlılığı, dış gezegenlere ve onların uydularına on yıllarca sürebilecek yolculuklarda güneş ışınlarının radyoaktif etkileri ve kas erimesi sorunları) ve üretici güçlerin henüz yeterince gelişmemişliğinin koyduğu kısıtlar göz önüne alındığında bu keşif döneminin, teknolojiye katlamalı artışlara rağmen, dünyanın fethinden iki kat daha fazla zaman alması beklenmemeli mi? Ama bu dönem zarfında güneş sistemi dışına bazı YZ veya siberetik organizma unsurlarını taşıyan öncü taşıtların gönderilmesi de pekâlâ olasıdır...

NESLİ ZAĞLI

Sen yarın sabah, her sabah uyandığımız karanlığa karşı bir umutsun. İnsanlık tarihindeki herhangi bir 15 Mayıs'a bu kadar yük yüklemek doğru değil biliyorum. Sen altı üstü günlerin uzadığı, papatyalarla gelinciklerle bir olup taçlandığı, evde papazeriklerin tuzlanıp tuzlanmayacağına dair tartışmaların yaşanabileceği sevdiğimiz bir günsün.

Yarın sabaha mektup

Yarım asıra yaklaşan ömrümde onlarca mektup yazdım. Gergin mektuplar, sevgiyle dolup taşan mektuplar, özür ve af dileyen mektuplar, umutlu mektuplar, mektupların şairi Haydar Ergülen'den esinlenen mektuplar... Ama ömrümde ilk defa böylesini yazıyorum. Zihnim ve duygularım bulanık. Buna karşın bu mektupla neyi umuyorum, neyin uğruna bunca heyecanlanıyorum çok belli. Çocuklarına kendiyile meşgul olma şansı vermeyen ülkede o kadar yorulduk, yarıldık ve tükendik ki. Eşitlik, özgürlük, adalet, devrim, aşk ve barış bu kadar güzel ihtimallerken biz yıllardır o kadar karanlık bir distopyanın ortasına düştük ki...

Bir insanın varlığına ve birliğine en büyük tehdit değerler sistemine vurulan darbedir. Değerlerimiz; insanca bir yaşam, dayanışma, insancılık, hakkaniyet, özgürlük, mahremiyet, saygı, sevgi, dürüstlük, şeffaflık, kapsayıcılık, kucaklayıcılık... Son çeyrek asıra yakın zamanda asla gözetilmeyen farklılıklarımızla yaşadığımız değerler çatışması psikolojik bir şiddete dönüştü. Zalimin zulmü, sevenin Tanrısıyla hep boy ölçüştü. Kazananlar ağalar, paşalar, para babaları oldu ve bu ülkede başka hiçbir dönemde kapitalizm bu kadar canavarlaşmadı. Yine hiçbir dönemde yurdum insanı tüm dişleriyle arsızca sırttan kapitalizm karşısında bu kadar un ufak olmadı. Elimize iş, aş yazıp yaşamamıza son verirken kaç defa daha öleceğimizi bile bilemedik.

Sen yarın sabah, her sabah uyandığımız karanlığa karşı bir umutsun. İnsanlık tarihindeki herhangi bir 15 Mayıs'a bu kadar yük yüklemek doğru değil biliyorum. Sen altı üstü günlerin uzadığı, papatyalarla gelinciklerle bir olup taçlandığı, evde papazeriklerin tuzlanıp tuzlanmayacağına dair tartışmaların yaşanabileceği, çocukluğumuzun minik

kokulu çileklerinden ilk mahsul reçellerin kaynayabileceği sevdiğimiz bir günsün. İnan biz de seni tarihin akışına bir dikilitaş gibi mimletmek istemezdik. Gel gör ki durum vahim, durum esaret, durum tehdit, durum zulüm, durum ölüm. Keşke baştakilere iklim krizine yönelik almadığı önlemlerden kırgın olsaydık da senin gibi temiz, tatlı bir sabaha bu kadar yüklenmeseydik. Ancak öyle değil canım 15 Mayıs, sana anlatmaya çalışacağım ve şimdiden ilgin ve anlayışına teşekkür ediyorum.

Psikoterapide bir prensip vardır. Her ne olursa olsun psikoterapist danışanını yönlendirecek tavsiye ve öğütlerde bulunamaz. Çünkü terapötik süreç gereği terapistin nötralitesi önemlidir. Benim (ve tahminen pek çok meslektaşımın) bir istisnai durumu vardır. Eğer danışanın kendi hayatından anlattığı ilişki ve çatışmalarda psikolojik, fiziksel, ekonomik ve cinsel şiddet var ise terapist bunun altını çizerek mimler. Burada belki yine bir yönlendirme olmayacaktır ancak danışanın verdiği mağduriyet bilgileri sonrası onu korumak ve kollamak terapistin sorumluluğundadır. Benzer bir durum şu anda bizim için geçerli; şiddet altındayız. Bu şiddeti bu ülkede öğrenciler; işçiler ve aileleri; ihraç edilen akademisyenler; LGBTİ+ bireyler; Gezi çocukları; sel, yangın, talana maruz kalanlar ve son olarak büyük depremde enkaz altındakiler ve aileleri katmer katmer yaşadığı, yaşıyor. O yüzden yarın sabahçıyım parmağımı kaldırıyor bugün şiddet var diyorum ve senden medet umuyorum.

Uzun badireli bir yolculuktan dönerken sıcak evinin hayalini kurmak gibi... Rüyada olduğunu fark ettiğin, iliklerine kadar korkup kaybolduğun ama bir türlü uyanmadığın bir kâbusun bitmesini arzular gibi. Yaşama dair tüm güçlüklerden geçerken, suların durulacağı ve sadece gereksiz işlerle uğraştığın anları özlemek gibi... Yıllardır bacağında takılı kalmış bir alçıyı artık kesip çıkarmanın vaktinin geldiğini hissetmek gibi. Önemsenmediğin, ilgi sevgi görmeden sürekli ihmal edilip tartaklandığın zalim yuvadan kuş gibi uçup özgürlüğüne kavuşacağı gün beklemek gibi. Godot'yu beklemek gibi, ya da Tatar Çölüne yabancı askerlerin gelişini... Yıllarca Baran'ını beklerken dilinden tek bir kelime dökmemiş, dökmemiş Keje gibi... Beklemek romantik bir iş gibi duruyor ama değil. Zulüm varsa eylem şarttır!

Ben sosyal psikolog değilim. Seçmen davranışından pek anlamam. Belki de sağ-muhafazakâr bu ülkede işime gelmediğinden de anlamıyor olabilirim. Zira hayatımızı korku filmine çeviren karanlık tepeden inmedi, tepemize seçimle indi. Dolayısıyla bu kâbustan "3-2-1 haydi şimdi" diye uyanmak istemeyenler olabiliyor. Bu kadar yılgınlıktan sonra bu insanlarımızı

anlayış ve şefkatle sarmalayacak bir moda da değilim. Onu zamanında "yetmez ama evetçiler" yaptı ve epey pişman da oldular bildiğim kadarıyla. Pişman olmayanların da canını sıkmak için gerekli her şeyi de yapıyoruz neyse ki. Sevgili 15 Mayıs şunu söyleyebilirim ki, senin babaların dedelerin zamanındaki kadar naif değiliz artık. Karanlığı defetmek konusunda daha kararlı ve netiz. Daha dayanışmacı, daha inatçı, daha konuşkan, daha uzlaşmacı ve hatta daha yaratıcı ve komiğiz. Bu espritonu ve inat bize bir mayıs sonunun kuş civıllarıyla dolu parkından miras. Her şey Gezi'den önce ve Gezi'den sonra denmesi bu yüzden.

Gezi bize bir ağaç, bir şehir, bir değer, bir inanç ve bir ülke için birlikte mücadele etmeyi öğretti. Biliyor musun 15 Mayıs, aslında birleşmenin ve dayanışmanın hiç tutsağı yok. Dikta siyasetine ters düştü diye şu an parmaklıkların ardında olan tüm mücadeleci bizimle. Şimdi buna nasıl oluyor diyeceksin anlatayım. Örneğin bir çocuğun fiziksel olan birini veya bir şeyi zihninde taşıma kapasitesi zamanla gelişir. Perdenin ardına saklanan bir anne aslen de yok mudur? Çocuğun ilk yıllarında bu içselleştirmeyi yapma, görünmeyen varlığını ruhsallığında devam ettirme becerisi kazanılır. Biz de tam bunun gibi parmaklıklar ardındaki siyasetçilerin, gazetecilerin, öğrencilerin ve tüm diğer tutsakların hâlâ aramızda olduğunu hissedebilme becerisi geliştirdik. Bana kalırsa yarın sabahın umudunu en diri tutan şeylerden biri de budur.

Sevgili 15 Mayıs. Fani ömrümüzde nice şen şakrak 15 Mayıs'lar gördük. Çok da anlam yüklemeyen gelip geçtik içinden. Oysa sen de duyuyorsundur, karar günü alındığından beri kimse seni dilinden düşürmüyor. Ürkümüş, karışmış ve bir performans kaygısına girmiş olabilirsin. Ancak üniversite sınavına hazırlanan kızıma söylediğimi sana da söyleyeyim; her ne olursa olsun sen bizim kabulümüz ve kıymetlimizsin. Takdir edersin ki çok stresli, öfkeli, tıka basa dolu, tahammülsüz ve sabırsız. Bir şeylere inanmamız tutunmamız gerekliydi ve biz seni seçtik. Enkazların, toprakların, taşların, bize sallanan parmakların altında sıkıştık. Umudumuz bu düzenin açtığı tüm yaralara, kayıplara saygımızla kendimizi insanca var edebilmek. Bize umut olmanı dilerken, umudun edilgen bir varoluş olmadığını, taşın altına elimizi koymamız gerektiğini biliyorum. İnan bana elimizden geleni yaptık. Dilerim tek bir kişinin dahi canının yanmadığı aydınlık, onurlu, özgür bir sabahla karşılarsın bizi. Bu mektubu Haydar Ergülen'in mısralarıyla bitirmek isterim: "Bir zarf açılınca içi açılıyorsa kelimelerin mektup odur, bir zarf kapanınca dışarıda kalıyorsa bazı kelimeler mektup odur."

Unutulmuş bir grevin hikâyesi

SEMIHA DURAK

Her şey 19 Temmuz 1984'te Dublin'deki Dunnes Stores çalışanı Mary Manning'in kasaya gelen müşteriye, Güney Afrika meyvesini satmayı reddetmesiyle başladı. Kasada sendika bildirisini okumasının ardından açığa alınan Mary'ye iş arkadaşları da katılınca, hayatlarında ilk kez duydukları "apartheid"e karşı grev başlamış oldu. Mary ve iş arkadaşlarının sendikası, apartheid rejimini protesto için, Güney Afrika ürünlerinin satışına karşı çıkılması gerektiğini savunuyordu. "Dünyanın en tehlikeli dükkân çalışanları" ilan edilen dokuz genç kadın ve bir genç adamın başlattığı, iki haftada biteceği öngörülen grev, neredeyse üç yıl sürdü. Ama sonunda İrlanda'nın Güney Afrika mallarının ithalatını yasaklayan ilk Batılı ülke olmasını sağlamışlardı.

Bütün bunları, yani yakın tarihin en uzun ama en az bilinen grevlerinden birinin gerçek hikâyesini, sadece birkaç hafta önce, bir gazete haberinin peşinden giderek izlediğim tiyatro oyunuyla öğrendim.

Tracy Ryan'ın kaleme aldığı *STRIKE!* (GREV!) 1984-87 yılları arasında, Dublin'de gerçekleşen apartheid karşıtı grevin etkileyici şekilde sahnelendiği, güçlü bir hikâye anlatıcılığına sahip. Arşiv materyallerinden, grevciler ve sendikacılar ile yapılan görüşmelerden yola çıkarak oldukça dokunaklı bir dille yazılmış. Öyle ki, oyun boyunca oyuncuların da seyircilerin de gözlerinin pek çok kez dolduğunu gördüm. Bazen dünyanın kederli, can yakan hakikatleri neden oluyordu göz yaşlarına; bazen de dayanışmanın, cesaretin ve her şeye rağmen dünyaya meydan okumanın gücü.

Çoğu henüz yirmili yaşlarının başında olan grevcilerin patronlarına, kiliseye ve devlete karşı durdukları, hatta onları yarı yolda bırakan sendikaya rağmen inat ve kararlılıkla sürdürdükleri mücadele ilham verici. Kendi hayatlarında hiç de kolay olmayan fedakârlıklara katlanmak zorunda kalmalarına rağmen vazgeçmiyorlar. Kredisini ödeyemez hale gelip evini kaybedenler de, polisten dayak yiyenler de oluyor. Sahip oldukları cesaret, şimdiki zamandan bakınca son derece sürreal görünüyor. Sendika üyesi olmalarının dışında örgütlü, "politik" insanlar değiller. Ama Güney Afrika hakkında hiçbir şey bilmeden ırkçılığa, adaletsizliğe, diktatör-

lüğe insan olarak karşı durmak gerektiğinin içgüdüsel inancıyla başladıkları grev, zamanla onları da değiştiren, dönüştüren bir eylem oluyor. Her gün grev alanına desteğe gelen Güney Afrikalı Nimrod'dan apartheid rejiminin korkunç gerçeklerini öğrendikçe de birbirlerine, çıktıkları yolun doğruluğuna inançları daha da büyüyor. Bundan sonra da durmak, vazgeçmek artık imkânsız hale geliyor.

İrlanda'da siyasi sürgünde olan Nimrod, Güney Afrika'yı tanımlarken "beyazın siyahın üstüne oturduğu bir bardak Guinness birası gibi" diyordu. Ve oradaki hayatı şöyle anlatıyordu; "Sokakta yürüyen siyah adam, beyaz adamı görünce şapkasını çıkarıp öne eğiliyor ve bunu yapmasını polisin söylemesine bile gerek yok; çünkü polis artık siyah adamın kafasının içinde." Çoğunlukta oldukları kendi topraklarında, bir grup Beyaz tarafından uygulanan ırkçı, baskıcı şiddet dolu apartheid rejimi, Güney Afrika'daki Siyahlara korkuyu içselleştirdikleri, yaklaşık elli yıl süren bir dönem yaşatmıştı.

Sürgünde yaşadığı İrlanda'da Nimrod'u en şaşırtan şeylerden biri, "Beyazların Beyazlar üzerindeki tahakkümü" olmuş. Engels, kapitalizmin erken dönemlerinde kaleme aldığı İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu'nda "İngiliz proletaryası, İngiliz burjuvazisinden farklı bir ırk," demişti. Bu tanımlamayı yapmasının en önemli nedeni de İrlanda'dan gelen yoksul göçmen işçiler ve İngiliz işçi sınıfı arasında gözlemediği yakın bağ olmuştu. Çünkü dünyanın bütün işçileri birbirine benziyor. Tarihten bugüne, azınlığı oluşturan varlıklı tabakanın çoğunluklar üzerinde oturduğu, baskı kurduğu, korku saçtığı adaletsiz düzenin ırksal olmaktan çok sınıfsal temellere dayandığı bir gerçek. Ama

bu gerçeğin değişmeyeceğini söyleyen "polis" kafalarımızın içinde.

Grev ve iş bırakma eylemlerinin yeniden gündemde olduğu ve İngiliz hükümetinin halkın protesto hakkını yasaklayan yasalar hazırladığı günlerden geçerken, emeği geri çekmenin gücünü ve bir araya gelen bir avuç insanın yaratabileceği farkı hatırlatan oyun doğru zamanlamasıyla da takdiri hak ediyor. Tek bir kahraman yaratmaya değil, grevciler arasındaki dostluk ve dayanışmaya odaklanıyor oluşu ve karakterlerin bu dayanışma içinde kahramanlaşması bugüne dair önemli şeyler söylüyor. Bireyselleşmenin ya da küreselleşmenin değil, evrenselliğin, ulusötesi dayanışmanın kazanabildiğini, bir avuç insanın dünyayı değiştirebileceğini görmek ve bunun güzelliğini yakın tarihin içinde bir yerlerde sıkışmış, unutulmuş, gerçek bir hikâyenin içinde birdenbire bulmak iyi geliyor. '80'lerin sevilen şarkılarından oluşan oyunun müzikleri de seyirciyle kurulan bağın güçlendirilmesini sağlamış; insan sıcaklığına duyulan nostaljik bir özlemi tetikliyor sanki müzik. Harekete, onun umuduna ve şarkılarına ne kadar hasret kaldığımızı hatırlatıyor.

Gazeteci ve belgesel yapımcısı John Pilger, geçenlerde kaleme aldığı makalesinde, '60'lardaki eylem ve hakikati söyleme siyasetinin yerini alan "ben" kültürünün, kendine dönüş kültürünün insanların birlikte hareket etme, sosyal adalet ve enternasyonalizm duygularını yok ettiğini söylüyordu. Kimliklere bölünmüş, bireysel politikaya odaklanan postmodern siyaset anlayışının gölgesinde yetişmiş yazar, şair ve düşünürlerin birbirinden uzakta ve sessiz duruşlarını eleştiriyordu.

Pilger, "Britanya'daki liberal entellektüellerin sessizliği korkunun sessizliğidir.

Kampüsteki işinizi ya da öğretim üyeliğinizi sürdürmek istiyorsanız, Ukrayna ve İsrail gibi devlet destekli meselelerden kaçınmalısınız. Jeremy Corbyn'in başına gelenler, yani apartheid İsrail'e muhalif olanların gelişigüzel biçimde 'antisemitik' olarak karalanması, üniversite kampüslerinde de tekrarlanıyor. [...] Mesaj açık: İsrail'in dokunulmazlığı var ve onu eleştirenler cezalandırılıyor" diyordu.

Bundan kırk yıl önce Güney Afrika'daki apartheid rejimi protesto etmekte daha özgür olan aydınlar, şu an İsrail devletinin apartheid yönetimi hakkında konuşuyorlar bile. "İsrail'in İngiltere'deki 'varlıklarının' ve siyasi lobiciliğinin dünyadaki etkisini" vurgulayan Profesör David Miller'in, Bristol Üniversitesi'ndeki görevinden alınmış olması nasıl açıklanabilir? Britanya'nın demokrasi ve ifade özgürlüğünün ülkesi olduğu bir ilüzyon diyebiliriz. Ve sessizlik, önceden kazanılmış özgürlükleri de alıp götürüyor. Yakın zaman önce, aceleyle yürürlüğe sokulan ve Charles'ın taç giyme töreni sırasında monarşi karşıtı protestocuların gözaltına alınmasıyla iyice kendini gösteren Kamu Düzeni Yasa Tasarısı, yeni bir çağın başlangıcının işaretlerinden.

Hakikatin kolayca kaybolduğu, kafa karışıklığının, bilgi çöplüğünün hâkim olduğu bu bulanık çağdan geçerken, ses çıkarmak da yetmiyor bazen. Sesin ne söylediği eskisinden de önemli. Joan Baez gibi bir sanatçı, kendi yaptığı Zelensky portresini "savaş kahramanı" notuyla paylaşacak kadar hakikatten ve kendinden uzaklaşabiliyor günün birinde. Ses değil, kirliliği bir gürlüğe oluyor söyledikleri. Zelensky'nin halkını savaşa sürükleyerek kâr eden biri olduğu bu kadar açıkken, savaş karşıtı olmak Zelensky'ye de karşı durmayı gerektiriyor. John Pilger haklı, Ukrayna ve İsrail bu zamanın tuzak meseleleri. Savaş karşıtlığı ve antisemitizm hassasiyetleriyle görüş açımızı bulanıklaştıran, hakikatten uzağa düşüren sıkışmalar, kırılma noktalarından.

Joan Baez'i çirkin bir resimle değil, vaktiyle protesto ve direnişten uzaklaştığı için eleştirdiği Bob Dylan'a yazdığı şarkıyla hatırlamak isterim yine de. "Küçük zaferler ve büyük yenilgilerle / biz hâlâ sokaklarda yürüyoruz" diyordu Bobby'ye. Ve şöyle devam ediyordu, "Ama neşemiz yerinde, umudumuz da var / Ve senin için bir yerimiz."

Sessizliğin çoğalttığı kirliliğin, bu bulanık çağın içinden çıkış yolu, özlemle beklenen kucaklaşmayı başlatacak küçük bir kıvılcımın, cesaretin, hareketin, eylemin ardında uzanıyor daima. Ve zamanın bulanıklığına aldırılmadan kendini hatırlatıyor. Tarihin derinliklerinde, unutulmuş bir geçmişin hikâyesinde birdenbire karşımıza çıkabiliyor.

Mart başında bir araştırma için Japonya'nın Saitama kentine gelmeden önce maske takmayı sürdüren tek tük kişiden biriydim ve maskeyi ne zaman bırakacağım sorularına yanıt vermekten yorulunca çareyi topu Japonlara atıp ve "Japonlar ne zaman bırakırsa ben de o zaman bırakacağım" diye kestirip atmakta bulmuştum. Şimdi Dünya Sağlık Örgütü'nün koronavirüsü acil halk sağlığı sorunu olmaktan çıkarma kararıyla ilgili haberi okuyunca bir süredir aralarında maskesiz insanlar da görmeye başladığım Japonlar ne yapacak diye merakla bekliyorum. Maskeye pandemi öncesinden de alerjileri ya da öteki nezle, grip türü hastalıklardan da alışık olan Japonların maske dışındaki kentsel mekân kullanımına ilişkin teknik düzenlemeleriye gerçekten övgüye değer ve maske kullanımı azalsa da bu yeni düzenlemeler sürecek gibi görünüyor, çünkü artık gündelik yaşamın birer parçasına dönüşmüş durumdalar.

Bunlar yalnızca üniversite yemekhaneleri gibi kalabalık toplulukların topluca yemek yediği yerlerdeki yer göstergeleri ve düzgün sıra olmak için konulan engeller, masalarda bireysel kübikler oluşturan saydam ayırıcılar ve kasa görevlilerini müşterilerden ayıran saydam plastik perdelerle sınırlı da değil. Özellikle ödeme işinin marketlerde ve buranın bakkalı diyebileceğimiz zincir dükkânları olan "konbini"lerde artık alışveriş yapan kişinin kendisinin çalışanların yönlendirmesiyle yaptığı bir işe dönüştüğü gözlemleniyor. Kişi aldığı ürünleri ister market çalışanı bilgisayara okuttuktan ve toplam ederini söyledikten sonra kasa çevresindeki makinelerde kendisi ödüyor ya da hiç çalışan

YAPAY ZEKÂ TARTIŞMALARINDAN
GÜNLÜK POLİTİKAYA:

Japonya notları

MERİÇ KIRMIZI

Yapay zekâ birçok felsefi, etik tartışmaya da gebe... İster ulaşım ve kent planlamasında kullanılsın, ister bilim alanında yapay zekâ kullanımının etik bir boyutunun olması kaçınılmaz

yardımı olmaksızın hem ürün barkodu okutma hem de ödeme işini bir makinede kendisi yapıyor. Marketlerde genelde iki olanak da bulunuyor, ama azaltılan seçenek eski biçimde çalışan ve müşteri arasındaki para alışverişinin olduğu klasik ödeme yöntemi...

Koronavirüsün etkisini daha çok gösterdiği dönemde ana amaç hijyenik olmayan elden ele para değiş tokuşunu azaltmak olmuş olmalı. Ancak şimdi de bu kişisel ödeme yönteminin süreceğini öngörmek olanaklı ve George Ritzer'in 1990'ların başlarında adını koyduğu toplumun McDonaldlaştırılmasıyla başlayan kişisel hizmet (*self-service*) anlayışının bir uzantısı olarak düşünülebilir. Bu sosyolojik olguya günümüzün yapay zekâyla ilgili tartışmalarını da ekleyebiliriz. Örneğin, yapay zekâyla birlikte önümüzdeki yıllarda yok olacak işkollarından söz ediliyor. Özlem Yüzak'ın yazıları ve *Herkese Bilim Teknoloji* dergisi sıklıkla bu konuları ele alıyor. Rutin hizmet

işlerinde insan gücünün payının azalacağı düşünülüyor. Marketlerden başlayarak yaşamımıza giren ve genci yaşlısı hızlıca ayak uydurduğumuz bu kişisel hizmet modelleri bunun basit bir örneği sayılabilir, çünkü market çalışanı sayılarını giderek azaltacağını varsayabiliriz.

Yapay zekâ birçok felsefi, etik tartışmaya da gebe... İster ulaşım ve kent planlamasında kullanılsın, ister bilim alanında yapay zekâ kullanımının etik bir boyutunun olması kaçınılmaz. Geçen gün felsefe bölümü öğretim üyesi bir arkadaşım çevrimiçi sınavlarda öğrencilerin bu türden kopyacılık yöntemlerine başvurmasından çekindiğini dile getiriyordu. İtalyan coğrafyacı Federico Cugurullo *Frankenstein Urbanism* başlıklı kitabında kent yönetiminde kullanılan akıllı düzeneklerin denetiminin elden çıkmasıyla bir tür Frankenstein'a dönüşebilecekleri riskine dikkat çekiyor ve bu türden teknolojilerin kullanımının insanlığın aydınlanma süreci

kazanımlarıyla denetlenmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Burada yaptığım doktora sonrası araştırmanın görüşmelerini çözümleme aşaması öncesinde yazıya aktarma işi için destek aradığımda birçok profesörün bana yapay zekâ programlarını önermesi de toplumsal yaşamda güçlenen bu robotlaşma eğilimini doğruluyor. Şimdilik gücüm ve zamanım elverdiği sürece Japonca görüşmelerimi kendim yazıya aktarıyorum, çünkü olası bir sorunda karşımda bir ilgili bulamamak düşüncesi beni rahatsız ediyor.

Birkaç gün önce, yani buranın *Golden Week* dedikleri resmî tatil günlerinden birinde T.C. Tokyo Büyükelçiliği'ne giderek oy kullandım. Sabah gittiysem de elçiliğin önündeki kaldırımda birkaç blok boyunca uzayıp giden bir kuyruk oluşmuştu bile. Caddeye polis araçları da park etmiş, Japon polisler ve elçilik çalışanları oy kullanmaya gelen insanları ellerinden geldiğince yönlendiriyorlardı. Sıraya girip, yaklaşık bir saat bekledikten sonra içeri girebildim. Neyse ki önümde bekleyen genç Türk baba ve üç yaşındaki Türk-Japon oğluyla hoşbeş edip çocukla oynayınca zaman çabuk geçti. Sonuçları hep birlikte göreceğiz, ama Cugurullo'nun yukarıda andığım uyarı niteliğindeki kitabında söylediği gibi, aydınlanmanın aklının kazanımlarından insanlığın öyle kolaylıkla vazgeçmediği bir dünya ve artık daha çok gecikmeden, daha önce Atatürk'ün önünü açtığı bu dünya umuduna Türkiye'nin de yeniden kavuştuğu yeni bir dönemin başlangıcı olacağına güveniyorum. Özellikle, önümde beklemekten yorulan küçük çocuğuyla uzun bir süre sıra bekleyen genç babanın kararlılığını gördükten sonra...

AHMET GİRE

ChatGPT'nin almetifarikası zihin emeğini otomatize edecek makineler üretecek bir makine gibi işleyebilmesinde. Daha önceleri yazılımcılar tarafından kodlanan uygulamalar -ERP ve bankacılık gibi- zihin işlerini insandan alıp makineye aktarıırken, artık bu aktarımı yapacak uygulamaları kodlayacak bir makineden söz edilmekte.

ChatGPT bir yapay zekâ uygulamasıdır. Kendisine yöneltilen soruları, topladığı verilerden yola çıkarak yanıtlamaya çalışan bu uygulama, yazılımdan sosyal bilimlere hatta sanata kadar birçok noktada bir "makineden" beklenmeyecek işler çıkartabilmektedir. ChatGPT'yi gören herkes uygulamanın yazılımcı, çevirmen ya da tasarımcı gibi zihin emekçilerinin işlerini ellerinden alıp alamayacağını anlamaya çalışmaktadır.

Peki, neden ChatGPT'nin yarattığı imkânların insan emeğinin israf edilmesinin önüne geçebileceği, daha önce canlı emeğe emanet edilen birçok zihin işinin ChatGPT'ye devredilebileceği ve bunun da insanlar için daha fazla boş ve özgür zaman yaratabileceği konuşulmadı?

Bunun ilk nedeni zihin emeğinin yerine getirdiği işlerin otomasyonunun aslında yabancı olduğumuz bir husus olmamasıdır. Braverman'dan beri zihin emeğinin makineye devredilmeye çalışıldığını biliyoruz.

ChatGPT'nin bu denli görünür olmasının nedeni ise makine üreten makine potansiyeli taşımasıdır. ChatGPT'nin almetifarikası zihin emeğini otomatize edecek makineler üretecek bir makine gibi işleyebilmesindedir. Daha önceleri yazılımcılar tarafından kodlanan uygulamalar -ERP ve bankacılık gibi- zihin işlerini insandan alıp makineye aktarıırken, artık bu aktarımı yapacak uygulamaları kodlayacak bir makineden söz edilmekte. Bu gelişmenin kapitalist üretim tarzı içinde varacağı nihai sonuç, yazılımcının bant sistemiyle üretim yapan fabrikada çalışan mavi yakalı işçi gibi asıl üretim aracının -yapay zekâ- biyolojik parçası olmaya indirgenmesidir. Bu da kapitalist üretim tarzında yaşanan diğer yabancılaşma hikâyelerinden farklı olmaz. Kapitalist üretim tarzında üre-

ZİHİN EMEĞİNİN GERÇEK BOYUNDURUĞU: ChatGPT

tim araçlarının gelişmişlik düzeyinin artmasıyla toplumsal üretici güç artarken birey olarak insanın üretici gücü azalıyor.

ChatGPT'nin yazılımcıların işini elinden alacağı fikrini güçlendiren güncel örnekler de mevcut. Spotify'nın ve Google'ın %6, Microsoft'un %5, Unity'in %3, Amazon'un %8, Salesforce'un %10 ve Vimeo'nun %11 oranlarında işten çıkarmalar yapacakları kamuoyuna duyuruldu. Gerçekten de yapay zekâdaki gelişmeler sayesinde yazılım işçisinin emeğine talep radikal bir biçimde azalabilir.

Ancak buradaki soru, zihin emeğinin otomasyonunun politik mesele olarak nasıl değerlendirileceğidir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Luddist hareket makineleri kırmaya kalkıştı. 200 yıl sonra hâlâ üretim araçlarındaki teknolojik gelişmelere karşı aynı tepkilerin verilmesi işçi sınıfının politik ve kültürel konumunun pek de değişmediğini gösteriyor. ChatGPT'nin insan emeğinin israf edilmesini önleyebilecek imkânlar açma potansiyeli yerine zihin emeğini işsiz bırakacağının tartışılması, tarihsel örneklerin bu yönde olmasının yanında işçi sınıfı ve sermaye arasındaki sınıfsal güç ilişkisindeki

dengeyi gösteriyor.

ChatGPT gibi üretim araçlarının gelişmişlik düzeyinin artması, insanın özgürleşebileceği bir toplumu mümkün kılabilir. Çünkü üretim aracının yaratacağı toplumsal fayda kapitalist dolayım tarafından sınırlandırılır. ChatGPT birçok zihin işini yerine getirebilir, gelişmişlik düzeyi arttıkça birçok işi insan emeğine göre çok daha hızlı ve çok daha doğru bir biçimde halledebilir. ChatGPT gibi zihin emeği otomasyonları insan emeği yerine kullanılabilir ve toplumsal fayda yaratabilir. Ancak işsizlik korkusunun umuda baskın gelmesinin elbet bir nedeni var. Hem geçmiş deneyimler hem de kapitalist üretim tarzı ve sermaye sınıfının kurduğu hegemonya.

Üretim araçlarında gözlemlenen teknolojik gelişmeler birçok kez insanları işsizliğe sürükledi. Marx, *Kapital*'in ilk cildinde bu meselenin altını epey çizmişti. Görelilik artık nüfus (faal olarak üretimde bulunmayan potansiyel üreticiler) artması emek gücünün değerini düşürdüğü için sermayenin çıkarınaydı. İşsizler ordusundaki artış, emek gücünü pazara çıkarmış ama satamamış birçok insanın bulunması demektir ve işçi sınıfının direniş gücünü azaltan bir faktördü.

Diğer taraftan da üretim araçlarındaki teknolojik gelişmeler görelilik değerin artması anlamına gelmekteydi. İşçi biyolojik bir bedene sahip olduğu için ancak günün belirli bir kısmında çalışabilir ve diğer kısımlarında dinlenmek zorundadır. Bu nedenle çalışma süresi uzunluğuyla tanımlanan mutlak artıkeğer insanın biyolojik varlığıyla sınırlıdır. Ancak üretim araçlarındaki teknolojik gelişmeler birim zamandaki üretim miktarını artırır. Böylece her metada daha az emek gücü soğrulur. Bunun uç noktası sadece makinelerin üretim yapmasıdır. Nitekim işsiz bir fabrika bugünkü otomasyon ve yapay zekâ teknolojilerinin ulaştığı gelişmişlik düzeyiyle mümkün. Ancak mevcut kapitalist üretim tarzında bu pek mümkün değil. Marx'ın *Kapital*'in 3. cildinde incelediği "Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasası" gereği, üretim sadece sabit sermayeyle -makineyle- gerçekleştirildiğinde artıkeğer elde edilemez. Artıkeğer, en basit tabiriyle işçinin ürettiği değer ile işçiye ödenen ücret arasındaki sermayenin el koyduğu farktır. Görelilik artıkeğeri artıran ve aynı zamanda kâr oranlarının düşmesine neden olan üretim araçlarının gelişimi diğer yandan toplumsal ihtiyaçların karşılanması için gereken zorunlu emeğin de azalabileceğini ortaya koyar.

Bu demek oluyor ki üretim araçlarının özel mülkiyet olması insan emeği israfından başka bir şey değildir. Ancak kapitalist üretim koşulları ortadan kalktığında insanın özgür üretken gücü açığa çıkabilir. Hiç gerek kalmamışken insan emeğinin bu denli çarçur edilmesi, kapitalist üretim tarzının sınırlılığından gelir. Kapitalist üretim, canlı emeğin ölü emeğe çevrilmesi sürecidir, sabit sermaye artıkeğer üretemez. Ama sabit sermaye -bir sermaye türevi olma özelliğini yitirerek- toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında başlıbaşına üretken güçtür. Üretim araçlarının gelişmişlik düzeyi üretim ilişkileri tarafından sınırlandırılmaktadır. Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire*'de "insanlar kendi tarihlerini kendileri yapar ama onu özgür iradeleriyle değil, kendi seçtikleri koşullarda değil, dolaysız olarak önlerinde buldukları, verili, geçmişten devrolan koşullar altında yaparlar" der. Kapitalist üretimin sınırlılığı ancak canlı insanların örgütlediği sınıf savaşıyla aşılabilir. Sınıflar arası güç ilişkilerinin sonucu, kapitalizmin canlı emeğe olan açlığını ve insan emeğini müsrifçe çarçur etmesini meşrulaştırma aptallığıdır. Sınıf savaşının nihai hedefi; üretim araçlarının özel mülkiyet formundan kurtarılması, üretimin toplumsal ihtiyaçları karşılayacak şekilde örgütlenmesi, insan emeğinin israfının önüne geçilmesidir.

Güncel siyasette ücret temelli talepler önemli bir yer tutuyor. Ancak işin otomasyonu işin ortadan kaldırılması işçinin ücret talebini de boşa düşürebiliyor. Politik talepler, üretim araçlarındaki gelişmelerin bütün toplumun faydasına olmasını da talep etmelidir. Devrimci bir mücadelenin amacı, insanın kendi varlığını maddi yaşamın üretiminin getirdiği zorunluluğun prangalarından kurtarmaktır.

BİREY VE TOPLUM:

İnsan doğası üzerine bir tartışma

Birey tek başına kendine yetemez, diğer insanlara muhtaçtır; toplumsal yaşam karşılıklı bağımlılık temelinde mümkün hale gelir. Kişi tek başına bütün bir toplumu ikame edemez; bunun için yeterli gücü de zamanı da yoktur. *Teolojik-Politik İnceleme*'de Spinoza "Her insan, hayatta kalabilmek için, toprağı sürmek, ekmek, biçmek, öğütmek, pişirmek, dokumak, dikmek ve ... başka birçok şeyi tek başına yapmak zorunda kalsaydı," der "bunun için gerekli güce ve zamana asla sahip olamazdı" (bkz. Dost, s. 110). Demek ki toplumsal yaşam kolektif çaba ile mümkün olmakta. Bireylerin karşılıklı bağımlılığı temelinde işleyen bir toplumsal yaşam var. Marx *Grundrisse*'de bu karşılıklı ilişkinin sadece insan dünyasına özgü olduğunu, başka hiçbir yerde böyle bir duruma rastlanmadığını belirtir. Hayvanlar birbirleri için, sözcüğümleri filleri kaplanlar için üretim yapmaz, der (bkz. Birikim, s. 234). Bir arı kovanında arılar birlikte sadece tek bir şey üretir. Kovani bir toplum, arıları da insanlar olarak düşünelim; "toplum kovani"nda bireyler farklı farklı şeyler üretirler. Birey olarak ihtiyaçlarını diğer bireyler sayesinde karşılarım. Ama ben de diğer bireyler için ihtiyaç nesneleri üretirim.

Durkheim, birey kendi kendine yeterli değildir, der; bu sebeple kişi kendisi için gerekli olan her şeyi toplumdan alır. Ama ilişki tek taraflı değildir; birey toplumdan alır ve kendisi de toplum için çalışır (bkz. *Toplumsal İşbölümü*, Cem, s. 269).

Adam Smith *Milletlerin Zenginliği*'nde emeğin kolektif yaratıcılığına dair şunları söyler: "Gelişmekte olan uygar bir ülkede en ufak bir esnafın ya da gündelikçinin eşyalarına bakınız. Ona bu eşyayı iletebilmekte çalışmalarının, küçük de olsa payı bulunan kimseler sayısının, her türlü tahminin üstünde olduğunu göreceksiniz. Örneğin, görünürde ne denli kaba saba da olsa, bu gündelikçinin sırtındaki yün ceket bir sürü işçinin bir araya gelmiş emeğinin ürünüdür" (İş Bankası, s. 13).

Buraya kadar toplumsal yaşamın dar

SOSYOLOG

GENCER ÇAKIR

anlamda "işbölümü" temelinde mümkün olduğunu belirtmiş olduk. Siyasal iktisadın klasik teorisyenleri işbölümünü "verimlilik" yönünden ele aldı. A. Smith pazar genişliği, işbölümü ve verimlilik arasında bir ilişki kuruyordu. Bireyler kazanç peşinde koştuğu ölçüde bu şey toplumsal bir fayda doğuracaktır. K. Marx *Kapital*'de Smith'inkine benzer bir şey söyler; bireysel işçi der, sadece kendisi için değil aynı zamanda diğerleri için de kullanım değeri yarattığı ölçüde o işçinin emeği soyut (toplumsal) bir nitelik kazanır. Bireysel işçi başkaları için kullanım değeri ürettiği ölçüde meta üretmiş olur. "İş bölümü," der Marx "meta üretiminin var olma koşuludur" (*Kapital*, Yordam, s. 55). Yine aynı eserde "Ürünün meta olarak ortaya çıkması," der "toplumda son derece gelişkin bir iş bölümünün varlığını gerekli kılar" (a.g.e., s. 172).

İşbölümü toplumbilimsel bir bakışla ele alınmadan önce ekonomik bağlamda ele alınmış; pazar, işbölümü, verimlilik arasındaki ilişkilere ağırlık verilmişti. Aristoteles'ten Smith'e oradan Marx'a dek işbölümü bu dar ekonomik bağlamında ele alındı. Fransız sosyoloji ekolünün kurucusu Émile Durkheim *Toplumsal İşbölümü* adlı doktora tezinde konuyu toplumbilimsel açıdan ele alıp işbölümünün dayanışma yaratan boyutu üzerinde durdu. Durkheim'a göre işbölümü toplumun farklı alanlarında etkisini giderek artırmaktaydı. Siyasal, yönetsel, yargısal işlevlerin gittikçe daha çok uzmanlaştığını belirtiyordu. Benzer şekilde "(s)anatsal ve bilimsel alanlarda da durum böyledir. Felsefenin tek bilim olduğu çağlardan çok

uzaktayız. Felsefe, her birinin kendine özgü konusu, yöntemi ve bakış açısı bulunan ... inceleme alanlarına ayrıldı" (*Toplumsal İşbölümü*, s. 64).

★★★

Birey tıpkı diğer bireyler gibi toplumsal gerçekliğe dahil olarak bir sosyal varlık olur. Jean-Jacques Rousseau'ya göre insanı toplumdan çekip çıkarmak onu duyularına indirgeyerek az çok hayvandan farkı olmayan bir varlık haline getirmek anlamına gelir (bkz. Durkheim, *Sosyoloji ve Felsefe*, Pinhan, s. 70). İnsan ancak toplum içinde ve toplum aracılığıyla "insanlaşır". İnsan-oluş ya da insanlaşma sadece biyo-evrimsel bir süreç değil, aynı zamanda sosyo-evrimsel bir süreçtir.

Durkheim medeniyetin toplumsal bir üretim olduğunu söyler; ardışık nesiller boyunca birbirleriyle bağlantılı insanların kolektif çabası sonucunda medeniyet oluşur. Toplum medeniyeti yapar, korur ve bireye iletir. Bununla birlikte "medenileştiklerimiz andan itibaren" der Durkheim "medeniyetten feragat etmemiz kendimizden feragat etmemiz anlamına gelir" (*Sosyoloji ve Felsefe*, s. 70). Şu halde soralım: Bireysel varlığımızı sonlandırmaksızın toplumdan "kaçış" mümkün olabilir mi? Durkheim burada kapıyı kapatmış görünüyor. Bununla birlikte kendi seçimlerimize göre bir toplumda yaşama hakkımız olduğu konusunda kapıyı açık bırakıyor, sadece bunun nasıl olacağı konusunda bir şey söylemiyor.

Durkheim birey ve toplum arasında ontolojik bir ayrım yapar. Toplum tüm birey-

sel güçlerin birlikteliğinin bir sonucudur ve bireyden üstündür. Aynı zamanda toplum "içimizde"dir. Erken bir dönemde verdiği felsefe derslerinde Durkheim, toplumun bireyde bile mevcut olduğunu, insanın kendi başına bir toplum olduğunu göremedikleri gerekçesiyle Rousseau, Hobbes ve Bossuet gibi düşünürleri eleştirir (bkz. *Felsefe Dersleri*, Pinhan, s. 215).

Kolektif olarak inşa edilen medeniyette bireyin küçük bir paya sahip olduğunu söyleyen Durkheim "Avustralyalı bir kabilenin her üyesi" der *Sosyoloji ve Felsefe*'de "kendinde tüm medeniyetini taşır; ancak bizim mevcut medeniyetimizde her birimiz yalnızca medeniyetin dâhil olabildiğimiz küçük bir parçasını taşıyabiliriz" (s. 69). Ve bu küçük parça sayesinde bizler toplumu "hissederiz".

Topluma dair analiz bireyden yola çıkmaz. Toplum, her ne kadar bireylerin kolektif çabasının bir ürünü olsa da, tek tek bireylerden bağımsız ve kendine ait yaşamı olan, bireye dışsal ve onun üzerinde sınırlayıcı/zorlayıcı gücü olan bir gerçekliktir. Kapsadığı bireylere indirgenemez bir niteliğe sahiptir.

Durkheim, kendi döneminde, o zamana kadarki düşünürleri, insanlık durumunu açıklama konusunda, ikili bir sınıflandırma içinde ele aldı. Sosyoloji bir bilimsel disiplin olmadan önce düşünürler, insanı doğanın en üst seviyesine yerleştirmekte; ve yine bireysel zihinden daha üstün bir kavramın olamayacağını varsayılmaktaydılar. Ancak bireyin üzerinde toplum kavramının varlığı idrak edilince; ve toplumun da bireylerin aktif güçlerinden oluşan, kendine ait yaşamı da olan bütünsel bir sistem olduğu anlaşılınca, diyor Durkheim, insanlık durumunu açıklamak için yeni bir bakış açısı mümkün hale geldi: Birey ancak bütünsel bir toplum sistemi dâhilinde açıklanabilir (bkz. *Ahlak ve Toplum*, Pinhan, s. 236-37).

Spinoza *Etika*'da "insanın gücü" der "son derecede sınırlıdır ve dış nedenlerle sonsuzca aşılımıştır; öyleyse dış şeyleri kendi kullanımımıza göre uyduracak mutlak bir kudretimiz yoktur" (Dost, s. 262).

Birey toplumsal bütün dahilinde mutlak bir kudret sahibi olmaktan çok uzaktır. "Sosyoloji bireye," der Durkheim "imparatorluk içinde bir başka imparatorluk değil, bir organizmanın organı olduğunu ve bu organ olma rolünü titizlikle yerine getirmesinin güzelliğini gösterir" (bkz. *Sosyoloji ve Eylem*, Cem).

Bireyin toplum içinde sahip olduğu sınırlı güce dair bu vurgu önemli. Günümüzde çokça revaçta olan "insan doğayı yok ediyor" argümanına karşı sadece birey/insan odaklı bir eleştirelilik yerine birey ve bireyin dahil olduğu toplumsal bütüne dayalı bir eleştirel yaklaşımı öne çıkarmak daha tutarlı olacaktır.

ALİ BULUNMAZ

Az sayıdaki insanın refahı, çoğunluğun refah ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi "büyüme" politikaları ve "tüketimciliğin demir kafesi"ndeki hapisliğimiz ahlakı, dürüstlüğü ve kamusal değerleri öteliyor. Dolayısıyla sistem yalnızca kendisini değil, nefes alabileceğimiz alanları da yiyip bitiriyor.

Philip Roscoe'nin deyişiyle kapitalizm, özellikle de neoliberal kapitalist sistem, "bireysel ahlaksızlığın toplumsal değere, kişisel çıkarın ortak faydaya dönüştürüldüğü bir dünya yarattı." Performans, verimlilik, kazanç ve tüketim ise bu dünyanın ve sistemin alametifarikası haline geldi. İktisadi insan (Homo Economicus) daha çok kazanmaya, tüketmeye ve sistemin büyüme propagandasına inanmaya zorlandı. Peter Fleming'e göre bu durum "sapkın küreselleşme"nin bir yansıması. John Ralston Saul ise söz konusu işleyişe "çarmıh ekonomisi" diyor.

Tüketimini sürdürmek için daha fazla çalışan ve Zygmunt Bauman'ın "borçlu nesil" dediği insanların ağırlıkta olduğu büyüme soslu ekonominin mağdurları, "yeteri kadarsa çoktur" anlayışından hızla uzaklaştırılıp "daha fazlası hep azdır" önermesine koşullandırıldı; bu sayede borçları arttı, eşitsizliğe mahkûm edildi ve ekonomik krizlerin yumuşak karnına dönüştü. Başka bir deyişle küreselleşme destekli "post-demokrasi"nin özne gibi görünen nesnesi haline geldiler. Fakat artık kapitalist sistem ve onun büyüme anlayışıyla inşa ettiği binada gözle görülür çatlaklar ve hasarlar oluşmaya başladı.

Büyüme söylemi ve eylemi yüzünden yoksulların sayısı artıp eşitsizlikler derinleştikçe, sosyal parçalanmalar ve ekolojik krizler meydana geldikçe "daha fazlası değil, daha farklı" diyenlerin sesi gürleşti.

Ekonomi-ekoloji ilişkisi ve sürdürülebilir kalkınma üzerine uzmanlaşan Tim Jackson da kapitalizme ve büyüme söylemine şüpheyle yaklaşan isimlerden biri. Kalemeye aldığı *Büyüme Sonrası*'nda, kapitalizme alternatifler yaratma gerekliliğinden bahsediyor. Daha çok kazanmayı, tüketmeyi, kâr elde etmeyi ve iktidar hirsını her şeyin önüne koyma anlayışının dışına çıkma yollarını tartışırken şimdilerde içinde bulunduğumuz durumu da anlatıyor.

Tarihten ders çıkarma çağrısı

Gezegendeki yoksullar zenginlerden çok daha fazla. Doğal kaynaklar hızla azalı-

Tüketimciliğin demir kafesinden çıkış yolu

yor, ekolojik krizler derinleşiyor, ekonomik krizler daha fazla insanın canını yakıyor. Jackson'a göre ilerleme ve büyüme eksenli ekonomik ve sosyal politikalar nedeniyle bu noktaya geldik. Artık "Kapitalizmden sonra yaşam nasıl olacak?" hayati bir soru. Yazar da bu soru ve ona aradığı yanıtlarla şekillendirdiği kitabında herkesi "tarihten ders çıkarmaya" davet edip bir istikamet gösteriyor: "Değişimin orta yerinde bile büyümeye saplanıp kalmış haldeyiz. *Büyüme Sonrası*, bu saplantı sona erdiğinde olabilecek şeyler hakkında bir düşünme şekli. Bizi toplumsal ilerlemenin yeni hudutlarını keşfetmeye davet ediyor. Haritası çıkarılmamış toprakların olduğu bir yöne, bolluğun dolarlarla ölçülmediği ve tatminin amansızca maddi servet biriktirecek elde edilmediği keşfedilmemiş topraklara işaret ediyor."

Kapitalizmin "büyüme" şiarının, yarattığı krizleri büyüttüğünü kabul ettiğimizde daha kolay yol alabileceğiz. Jackson, "büyüme miti" derken buna atıf yapıyor; "ilerleme" ve "ekonomik patlama" gibi söylem ve eylemlerin doğurduğu "bolluk" yeryüzünü yaşanmaz hale getiriyor. Üretme, tüketme ve fırsatçılık gezegeni örselıyor, eşitsizlikleri keskinleştiriyor. Az sayıdaki insanın refahı, çoğunluğun refah ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi "büyüme" politikaları ve "tüketimciliğin demir kafesi"ndeki hapisliğimiz ahlakı, dürüstlüğü ve kamusal değerleri öteliyor. Dolayısıyla sistem yalnızca kendisini değil, nefes alabileceğimiz alanları da yiyip bitiriyor. Böylece büyüme mitiyle allanıp pullanan kapitalizme güven ve inanç da azalıyor. Söz konusu güvensizliği engellemek ve krizlerin üstesinden gelmek için uygulanan "büyümeyi geri getirme politikaları" ise Jackson'ın deyişiyle problemi derinleştir-

riyor; "kapitalizmin çöküşü, onun büyüme saplantısının sonucudur" gibi bir gerçeği hatırlatıyor. Diğer bir ifadeyle mit çöküyor, kapitalizme dair umutsuzluk ve anlamsızlık baş gösterince sisteme bel bağlayan kitlenin esenliği sarsılıyor.

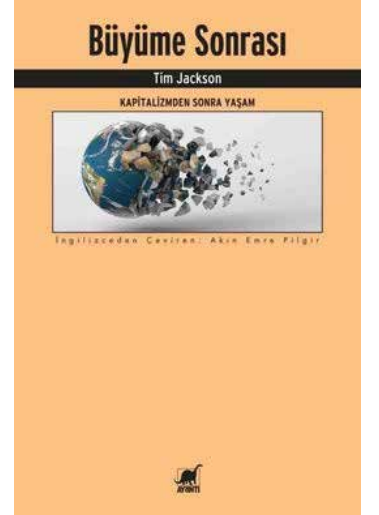
Peki, bu noktada Jackson'ın "kapitalizm sonrası yaşam" dediği şey ne? İlk olarak kapitalizmin inkârının tersine çevrilerek kaynakların, finansal istikrarın ve iştahın sınırlarını hatırlatıyor yazar.

Jackson'ın kapitalizm balonuna dair gündeme getirdiği ikinci şey, refahın mutluluğu artırdığı inancı. Yazar, yüksek gelirin kişiyi ve kitleleri mutlu kılmadığını, hem tecrübelerinden hareketle hem de filozofların görüşlerini anımsatarak ortaya koyarken bir soruya yanıt arıyor: "Ekonomik büyümenin hedefi, hayatı geliştirmek ve mutluluğu artırmaksa neden zengin ülkeler her zaman yoksullardan daha mutlu oluyor?"

Jackson, kapitalizmle zenginleşenleri aşırı beslenenlere, sistemin yoksullaştırdıklarını ise eksik beslenenlere benzetiyor. Kapitalizm sonrasının ise dengeli beslenmeyi getireceğini düşünüyor. Başka bir deyişle kaostan bir düzen çıkarma ihtimaline atıf yapıyor: "Dünyanın en muhtemel hali kaos durumudur. Fakat bu kaos içinden, düzenin en ihtimal dışı, en olağanüstü ve en güzel türleri çıkabiliyor. İnsan türünün karmaşıklığı. Sağlığımızın dayandığı o ince denge. Muazzam yaratıcı potansiyelimiz ve insani duyguların en yoğun, en güzelleriyle karşılaşmaya yatkınlığımız."

"Sistem hatalarından oluşan katalog"u rafa kaldırmak

Jackson'a göre ekonomistler iyi birer hikâye anlatıcısı. Büyüme mitini dilden dile yayan bu "hikâyeciler", taktığı kapitalizm

BÜYÜME SONRASI

Tim Jackson,
Çeviren: Akin Emre Pilgir,
Ayrıntı Yayınları, 2023.

gözlükleriyle dünyaya bakarken toplumsal eşitsizlikleri artırdı, çalışma koşullarını kötüleştirdi, büyük göçleri tetikledi ve doğa talanını en üst seviyeye taşıdı. Hikâyeyi tersine çevirecek olansa yazarın deyişiyle uç noktalara savrulmamızı engelleyecek, rekabete değil işbirliğine ve dayanışmaya öncelik vermemizi sağlayacak erdem. Bu, aynı zamanda hiperaktif tüketiciliği, alışveriş bağımlılığını, modern toplumun olmazsa olmazı stresi, sıradan insandan alıp hissedarların cebini dolduran sakat sistemin yarattığı şiddeti ve trajik ruh halini tedavi etme imkânı sunuyor.

Jackson, "sistem hatalarından oluşan bir katalog" dediği, insanların dengesini altüst eden ve yeryüzünü harabeye çeviren kapitalizmden sonra dünyaya, ilk ve önemli adım için bir öneri getiriyor: "Büyüme sonrasına ait bir ekonominin temellerini geliştirmek, bizden birikimin gücüyle toplum ve gezegene verilen devasa zararlar hakkında yakınmaktan fazlasını yapmamızı gerektirir. Nasıl kapitalizmin boyunduruğu altında insana ait çabaların kötülenip çarpıtılmasını sağlayan dinamiği açığa çıkarmamız gerekiyorsa, üzerinde farklı türde bir ekonominin inşa edilebileceği bir değer dönüşümüne varmadan önce, sermayenin kendi aygıtlarını daha derinlemesine irdelememiz de gereklidir."

Jackson, bahsettiği ihtiyatın ise geleceğe bağlılık temelli yatırımla ve bilgece davranma becerisiyle hayata geçirilebileceğini hatırlatıyor. Dolayısıyla kapitalizmin gölgede bıraktığı ya da görmezden geldiği bir anlayışa dikkat çekerek unutturulan bir yaşamı anımsatıp mevcut sistemden sonraki adımları sıralıyor.